

סוגיה נט: תערובת חמץ (1): איסור השהיה לשיטת רבי אליעזר

*

רקע

שלוש המשניות הראשונות בפרק שלישי ומשנה נוספת בדף מח: עוסקות בהגדרת חמץ האסור בפסח.

משנתנו מביאה ארבע דוגמאות [כותח הבבלי, שכר המדי, חומץ האדומי וזיתום המצרי] לתערובת חמץ, ושלוש דוגמאות [זומן של צבעים, עמילן של טבחים וקולן של סופרים] לחמץ שאינו ראוי לאכילה [חמץ נוקשה]. משנתנו דנה באיסור לאוכלם, ובאיסור להשהותם [לא נעסוק כעת בהגדרת תערובת חמץ והגדרת חמץ נוקשה. בהגדרות אלו נעסוק בהמשך הלימוד].

מקורות

- א. מב. מג. "ואלו עוברין בפסח... מפני שמשיר את השיער ומעדן את הבשר"
- ב. רש"י מב. ד"ה ואלו עוברין; תוס' ד"ה ואלו
- רא"ש סי' א ד"ה אלו עוברין; תוס' ב. ד"ה אור [בעיקר "ונראה לרשב"א דאפ' לפי טעם..."]
- ג. ר"ן יג. באלפס ד"ה אלו עוברין אלו מתבערין

הסבר הסוגיה

"ואלו עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי, וזומן של צבעים ועמילן של טבחים וקולן של סופרים... הרי אלו באזהרה ואין בהם משום כרת". [משנה מג.]

המונח "עוברין" שבו משתמשת המשנה אינו ברור, ולכן נחלקו הראשונים בפירושו: רש"י [ד"ה ואלו עוברין] והרמב"ם [בפירוש המשנה] מפרשים: "עוברין עליהן בכל יראה ובל ימצא". התורה אסרה השהיית תערובת חמץ, והשהיית חמץ נוקשה. ריב"א [בתוס' ד"ה ואלו]: "עוברין מן העולם". יש חיוב לבער תערובת חמץ וחמץ נוקשה לפני הפסח. ניתן להבין שהוא מסכים עם דינו של רש"י, וחולק עליו רק בפירוש המונח, וניתן להבין שהוא חולק על רש"י וסובר שהאיסור להשהות תערובת חמץ וחמץ נוקשה הוא מדרבנן בלבד.

ר"ת [בתוס' ד"ה ואלו]: "עוברין מעל השולחן" כיוון שהם אסורים באכילה מהתורה. לפי פירושם של רש"י וריב"א המשנה עוסקת בשתי הלכות, ברישא - "ואלו עוברין בפסח" - עוסקת המשנה באיסור השהיית תערובת חמץ וחמץ נוקשה, בסיפא - "הרי אלו

באזהרה ואין בהן משום כרת – עוסקת המשנה באיסור אכילתם¹. לפי ר"ת המשנה כולה עוסקת באיסור אכילה בלבד.

נראה להסביר [וכך מסביר רבינו דוד ד"ה פירש"י], שרש"י והרמב"ם נחלקו עם ריב"א ור"ת בהבנת הילפותא האוסרת תערובת חמץ וחמץ נוקשה. לדעת רש"י והרמב"ם התורה חידשה שתערובת חמץ וחמץ נוקשה מוגדרים כחמץ, ולכן כל איסורי חמץ, אף איסור בל יראה ובל ימצא, חלים עליהם². לדעת ריב"א ור"ת תערובת חמץ וחמץ נוקשה אינם מוגדרים כחמץ, אלא התורה ריבתה שהם אסורים באכילה בלבד.

נחלקו הראשונים האם לשיטת ר"ת מותר להשהות תערובת חמץ או חמץ נוקשה בפסח. הרא"ש [ס' א] סובר שהתשובה לשאלה זו תלויה בשתי השיטות בחיוב בדיקת חמץ [לעיל עמ' 15]. אם החיוב הוא כדי שלא יבוא לאוכלו, יש חיוב מדרבנן לבער אפילו תערובת חמץ ואפילו חמץ נוקשה. אם החיוב הוא משום שהתורה החמירה לעבור בכל יראה ובל ימצא על חמץ שלא ביטלו, החמירו חכמים לבערו אפילו כשביטלו, בתערובת חמץ ובחמץ נוקשה אין איסור בל יראה ובל ימצא מהתורה, וממילא אין חיוב ביעור מדרבנן. תוס' [ב. ד"ה אור, ע"ש] סובר שלשתי השיטות יש חיוב דרבנן לבער תערובת חמץ וחמץ נוקשה לפני הפסח³.

נשארה נקודה נוספת במשנה שצריך לבארה: "רבי אליעזר אומר אף תכשיטי נשים". מה מיוחד בתכשיטי נשים, שנחלקו חכמים ורבי אליעזר האם הם "עוברין בפסח"? הר"ן [יג. באלפס ד"ה אלון] מבאר שחכמים חייבו לבער תערובת חמץ גמור, וחמץ נוקשה בעין. רבי אליעזר מוסיף, שחייבים לבער אף תערובת של חמץ נוקשה. הראב"ד [יג. באלפס אות א] חולק ולדעתו אין מחלוקת בין חכמים לרבי אליעזר, והוא רק מוסיף דוגמא נוספת לדוגמאות שמביאים חכמים.

סיכום

המשנה מחדשת שאכילת תערובת חמץ ואכילת חמץ נוקשה אסורות בלאו אך אין בהן כרת. נחלקו הראשונים האם לפי המשנה אסור גם להשהותם. רש"י סובר שאסור להשהותם מהתורה, מריב"א משמע שאסור להשהותם מדרבנן, ולר"ת יכול להיות שמותר להשהותם מדרבנן.

¹ שהרי איסור כרת קיים באכילה בלבד, ואינו קיים באיסור בל יראה ובל ימצא.

² אך אין איסור כרת על אכילתם, כיוון שהתורה מעטה אותם מכרת.

³ נראה להסביר שמחלוקת התוס' והרא"ש נובעת משתי הבנות שונות של השיטה השניה. לפי תוס' גם השיטה השניה סוברת שגזרו לבדוק ולבער שמא יבוא לאוכלו, החומרא שהחמירה התורה בכל יראה היא הסיבה שגזרו כאן, ולא גזרו בשאר איסורי אכילה. לדעת הרא"ש השיטה השניה סוברת, שחיוב בדיקה וביעור אינו קשור לאיסור אכילה, אלא הרחבה של איסור בל יראה [התורה ציוותה לבטל החמץ, וחכמים דורשים לבער את החמץ בצורה פיזית].